

Original Article

Status of Citizenship Education and Rights in Social Study Curriculum of Elementary School

Parvin Ahmadi^{1*}, Sama Keshavarz Dizjini²

1. Associate Professor of Department of Administration & Educational Planning; Alzahra University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) Email: pahmadi@alzahra.ac.ir
2. MA in Administration & Educational Planning, Alzahra University; Tehran, Iran.

Received: 21 Feb 2018 Accepted: 3 Jun 2018

Abstract

Educating responsible and conscious is one of the most important and basic objectives of any education systems in countries. Every country has task to preparing citizens entering to social, economic, political and cultural life. This study is investigating importance rate of citizenship education components including knowledge, attitude and skill in social study books of 3, 4, 5 and 6 grades of elementary school. We apply Shannon's entropy method in this research that include three phase. The whole sample (text, picture and activity) was studied. Results indicated that attention to component of citizenship skill with 183 frequencies is more than other components. Citizenship attitude is the next with 170 frequencies and citizenship knowledge is the last with 127 frequencies. Choice Ability and decision making have more important among citizenship rights component.

Keywords: Citizenship Education; Citizenship Rights; Curriculum; Elementary School; Social Study

Please cite this article as: Ahmadi P; Keshavarz Dizjini S. Status of Citizenship Education and Rights in Social Study Curriculum of Elementary School. *Bioethics Journal*, Special Issue on Citizenship Rights, Autumn 2018; 55-68.

جایگاه آموزش شهروندی و حقوق شهروندی در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

پروین احمدی^{۱*}، سما کشاورز دیزجینی^۲

۱. دانشیار دانشگاه الزهراء، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. (نویسنده مسؤول) Email: pahmadi@alzahra.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد دانشگاه الزهراء، گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

دریافت: ۱۳۹۶/۱۲/۲ پذیرش: ۱۳۹۷/۴/۱۲

چکیده

تربیت شهروندان مسؤول و آگاه یکی از محوری‌ترین و بنیادی‌ترین رسالت‌های نظام آموزشی در کشورهای مختلف است. هر کشوری در قالب آموزش رسمی و غیر رسمی، وظیفه آماده‌کردن شهروندان را برای ورود به زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان اهمیت مؤلفه‌های تربیت شهروندی دانشی، نگرشی و مهارتی، در کتاب‌های مطالعات اجتماعی سه پایه، چهارم، پنجم و ششم ابتدایی صورت گرفته است. در این پژوهش از روش آنتروپی شانون که دارای سه مرحله می‌باشد، استفاده شده است. کل جامعه آماری (شامل: متن، تصویر، فعالیت‌ها) مورد مطالعه قرار گرفته است. پژوهش حاضر نشان می‌دهد که توجه به مؤلفه‌های مهارت شهروندی با فراوانی ۱۸۳ بیشتر از دو مؤلفه دیگر است. نگرش شهروندی با فراوانی ۱۷۰ در جایگاه دوم قرار دارد و دانش شهروندی با فراوانی ۱۲۷ در جایگاه سوم اهمیت قرار دارد. از میان مؤلفه‌های مربوط به حقوق شهروندی، توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری از بیشترین ضریب اهمیت برخوردار است.

واژگان کلیدی: آموزش شهروندی؛ حقوق شهروندی؛ برنامه درسی؛ دوره ابتدایی؛ مطالعات اجتماعی

مقدمه

دنیای مدرن پیچیدگی‌های خاصی دارد که اکثر حوزه‌های زندگی را دربر می‌گیرد. از این رو افراد ناگزیر از پذیرش این پیچیدگی‌ها تن به مسائل و اتفاقاتی می‌دهند که گاهاً می‌تواند ناگوار باشد. افراد خواه و ناآگاه درگیر این مسائل هستند؛ به همین دلیل، ارتباط دنیای مدرن و شهروندی (Citizenship) و لزوم پایبندی به ابعاد شهروندی برای داشتن دنیای بهتر این مسأله را ایجاب می‌کند که چه چیزی و چگونه آن را به کودکانمان در سنین پایین بیاموزیم تا افرادی مسئولیت‌پذیر و قانونمند شوند و از حقوق خود به خوبی آگاهی یابند. مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حوزه‌های مختلف یکی از ابعاد مهم شهروندی در زندگی مدرن است. هر اندازه فرد در زندگی اجتماعی، فردی مسؤول باشد، نسبت به اتفاقات و رخداد‌های روزمره دغدغه‌مند خواهد بود و راه‌هایی برای برون‌رفت از برخی مسائل و مشکلات را پیدا خواهد کرد.

اما چرا بایستی به شهروندی و ابعاد آن در برنامه درسی پرداخت؟ و چرا از دوره ابتدایی این اتفاق باید بیفتد؟ چند دلیل مهم وجود دارد: به لحاظ روانشناسی، اغلب روانشناسان اعتقاد دارند که آموزش و یادگیری بسیاری از رفتارها در این دوره سنی رخ می‌دهد و بهترین دوران برای یادگیری است. دلیل بعدی را می‌توان این‌گونه بیان کرد که از اساسی‌ترین وظایف مدارس، تربیت نسلی است که بتواند خلاق و آگاه و متعهد باشد. عقاید متفاوت را بپذیرد و یاد بگیرد به آن‌ها احترام بگذارد. باید از این دوران شروع نمود تا فرد با حقوق شهروندی و نیازهای بنیادینی که هر بشر باید از آن برخوردار باشد، آشنا شود و برای داشتن آن تلاش کند. مدارس، جامعه‌ای کوچک از جامعه کلان‌تر هستند، به همین دلیل باید به گونه‌ای سازماندهی شوند تا کودکان به عنوان شهروندان آینده، در این نهاد مهم، با شهروندی و ابعاد آن آشنا شوند تا زمانی که پا به عرصه جامعه کلان‌تر می‌گذارند، از مسئولیت‌های خود شانه خالی نکنند. آموزش مشارکت‌های شهروندی و دموکراسی را باید از مدارس آغاز نمود تا جامعه‌ای کوچک، اما روشن و واقع‌بینانه را به تصویر کشید. کودکان باید در یک فضای مشارکتی بزرگ شوند تا رعایت حق شهروندی را

بیاموزند. مدارس به عنوان نهادی مهم اگر به خوبی وظیفه خود را انجام ندهند، در آینده افرادی را وارد جامعه می‌کنند که بر اثر آموزش نادرست، نه تنها از حقوق و وظایف خود و دیگران به درستی آگاهی ندارند، بلکه با خود، بزه‌کاری، قانون‌شکنی و مسائل دیگری از این قبیل را در پی خواهند داشت.

تربیت شهروندان مسؤول و آگاه یکی از محوری‌ترین و بنیادی‌ترین رسالت‌های نظام آموزشی در کشورهای مختلف است. هر کشوری در قالب آموزش رسمی و غیر رسمی، وظیفه آماده‌کردن شهروندان را برای ورود به زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد که این کار در قالب آموزش مستقیم شهروندی از طریق گنجانیدن عنوان درسی به همین نام یا در قالب آموزش دروس مختلف انجام می‌پذیرد (۱). مدرسه به عنوان بخشی از آموزش و پرورش رسمی برای آماده‌سازی افراد به منظور ایفای نقش شهروندی از دو نوع برنامه درسی رسمی و پنهان استفاده می‌کند. برنامه درسی رسمی حاوی اهداف، محتوا و روش‌های آشکاری است که منتشر شده و مورد حمایت نظام آموزشی قرار دارد (۱). به عبارت دیگر، برنامه درسی رسمی، دروس معینی است که در نظام آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد که می‌توان به کتاب‌های درسی مانند مطالعات اجتماعی، تاریخ، ادبیات و... در مقاطع مختلف تحصیلی اشاره کرد. در این میان مطالعات اجتماعی منبع مهم تربیت شهروندی (Citizenship Education) به شمار می‌آید. مطالعات اجتماعی علاوه بر مناسبتشان با مردم، با جهان مجاور و اوضاع زندگی آن‌ها سر و کار دارد. اهمیت جهان مجاور و شرایط زندگی بر روی فکر، شناخت خود، کیفیت زندگی و اعتقاد به آینده، جنبه‌های اصلی مطالعات اجتماعی‌اند (۲).

حال آنکه دوره ابتدایی از مهم‌ترین دوره‌های زندگی برای آموزش مهارت‌ها، نگرش‌ها و دانش‌ها به کودکان در نظر گرفته شده است، با مفروض دانستن این قضیه که آموزش شهروندی و حقوق شهروندی در کتاب مطالعات اجتماعی سه پایه مد نظر، مورد توجه قرار گرفته، در این پژوهش سعی بر آن است به پرسش‌های زیر پاسخ داده شود.

پرسش اصلی و ابتدایی که مطرح می‌شود، این است که آموزش شهروندی چه جایگاهی در برنامه درسی دوره ابتدایی دارد؟ و در ادامه نیز سؤالات فرعی که قصد پاسخگویی به آن‌ها را داریم؛ به شرح زیر است:

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بیشتر به کدام یک از ابعاد مؤلفه‌های شهروندی دانشی، نگرشی و مهارتی توجه شده است؟ حقوق شهروندی چه جایگاهی در میان سایر مؤلفه‌های شهروندی دارد؟

۱- شهروندی

مفهوم شهروندی در ادبیات علوم اجتماعی و تعلیم و تربیت از سابقه بسیار طولانی برخوردار است و متخصصین این علوم همواره درصدد بوده‌اند، ابعاد و ماهیت این مفهوم را مورد بررسی قرار داده تا نحوی شکل‌گیری رفتار شهروندی را تبیین نمایند. این مفهوم دربرگیرنده عناصری مانند «هویت ملی»، «تعلقات اجتماعی»، «فرهنگی و فراملیتی»، «نظام اثربخش حقوقی» و «مشارکت مذهبی و سیاسی» است و این عناصر با هم دیگر ارتباط نظام‌دار داشته و با اتفاق مفهوم شهروندی را شکل می‌دهند و با عنایت به مفهوم ذکرشده شهروند مطلوب به کسی گفته می‌شود که از هویت اصیل برخوردار باشد (۳). راولز (Raulz) معتقد است موضوع عمده شهروندی، مفهوم عدالت و ساختار اساسی جامعه است. وی علاوه بر مفهوم عدالت، ساختار اساسی جامعه که بر نهادهای اجتماعی حاکم است را نیز مد نظر قرار می‌دهد (۴). ایچلو (Ichelo) بیان می‌کند که شهروندی مفهومی پیچیده و چندبعدی است. این مفهوم مشتمل بر ابعاد قانونی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است و حقوق و الزامات، احساس هویت و تعهدات اجتماعی معینی برای شهروندان تدارک می‌بیند (۵). به عبارت دیگر، شهروندی بخشی از تعهدات اعضای جامعه را تعریف می‌کند. با این حال، با توجه به دیدگاه نظری خود، ماهیت و دامنه این تعهدات تغییر خواهد کرد. به همین ترتیب، شهروندی با مجموعه‌ای از انتظارات در مورد حقوق متقابل به تمام افراد به علت عضویت آن‌ها در یک جامعه به ارمغان می‌آورد (۶). از آنجا که شهروندی درمورد روابط انسانی است، یک تعریف ساده و ایستا را که برای همه جوامع در همه زمان‌ها به کار

رود برنمی‌تابد (۷). توسعه شهروندی یک عنصر مهم در فرآیند ساختن ملت معاصر است و ماهیت «شهروندی» پر از استدلال است. بحث شهروندی معمولاً از ارزش‌هایی است که مبنای موقعیت شهروندان و باورهای سیاسی و اجتماعی، مانند حقوق بشر است. نظم اجتماعی، شهروندی، چند فرهنگی، مثلاً اصول برابری، آزادی، عدالت، حقوق، احترام به تفاوت، وظایف، مسئولیت، آزادی، شفافیت، همبستگی و... به عنوان کاربرد ارزش‌های اخلاقی توضیح داده می‌شود (۸). مفهوم چندگانه‌ای از شهروندی وجود دارد که باعث می‌شود، آموزش شهروندی یک کار بحث‌برانگیز باشد (۹). مفهوم شهروندی تا حد زیادی وابسته به شرایط کشور خاص و جامعه ویژه می‌باشد و هر فرهنگی نیز شهروند ویژه خود را می‌طلبد (۱۰). به طور کلی دو رویکرد در ارتباط با شهروندی وجود دارد. این رویکردها عبارتند از: سنتی و فعال. رویکرد سنتی، نگاهی منفعلانه به افراد دارد. نگاه سنتی بیانگر این واقعیت است که ارزش‌ها، دیدگاه‌ها و فرهنگ هر جامعه باید به صورتی منفعلانه انتقال یابد تا شهروندان جامعه، با حفظ این میراث، آن را به نسل‌های بعدی انتقال دهند، اما رویکرد فعال بر این باور است که شهروندان می‌توانند آزادانه اعتقادات و باورهایشان را بیان کنند و برای بهبود فرهنگ جامعه و حضور در حل مسائل روز، مشارکت نمایند. شهروندی اغلب توسط حقوق و وظایف مختلف توسط نهادهای سیاسی مشخص تعریف شده است. الیزابت کنیون (Elizabeth Kenyon) (۱۱) ایده‌های شهروندی شامل موقعیت‌هایی است که، منعکس‌کننده طیفی از باورها در مورد دولت و طبیعت انسانی است. این موقعیت‌ها و باورها، هر دو آگاهانه‌اند و آن‌هایی که ظاهراً پنهان هستند، نقش مهمی را در این‌که معلمانی پیش از خدمت امیدوارند تا به عنوان معلمان مطالعات اجتماعی تبدیل شوند و در آنچه که آن‌ها امیدوارند در دانش‌آموزان آینده خود پرورش دهند، بازی می‌کند. صاحب‌نظران مختلف در تحلیل شهروندی ابعاد مختلفی را مد نظر قرار داده‌اند. کوگان، گراسون و لیو چهار بعد را در تحلیل شهروندی بیان می‌کنند: ۱- بعد فردی؛ ۲- بعد اجتماعی؛ ۳- بعد مکانی؛ ۴- بعد زمانی. آلن سیرز و وان هبرت نیز چهار بعد دیگر را معرفی نموده‌اند: ۱- بعد مدنی شهروندی؛ ۲- بعد

سیاسی شهروندی؛ ۳- بعد اجتماعی - اقتصادی شهروندی؛ ۴- بعد فرهنگی یا گروهی شهروندی. مارشال، کایملیکا و نورمن نیز از دیگر افرادی هستند که ابعاد متفاوتی را برای شهروندی در نظر داشته‌اند (۴). علاوه بر مفهوم شهروندی، تربیت شهروندی (۱۰) را می‌توان در سه بعد شناختی یا دانشی، عاطفی یا ارزشی و رفتاری تقسیم کرد که با توجه به این ابعاد و تقسیم‌بندی‌ها مؤلفه‌های شهروندی در هر یک از این ابعاد جای می‌گیرند. بحث مؤلفه‌های شهروندی و تبیین آن ضمن این‌که چارچوب و مفهوم مورد بحث را مشخص می‌کند دیدگاه‌ها و زمینه‌های لازم را برای انجام پژوهش‌های علمی فراهم می‌نماید. صاحب‌نظران مختلف با توجه به نوع نگاه خود مؤلفه‌هایی را برای شهروندی قائلند. «مینکلر» احساس تعهد، احساس برابری، کنجکاو و ترقی‌طلبی، اطاعت از قانون، توجه به نفع عمومی، مشارکت و... را از جمله مؤلفه‌های اساسی شهروندی می‌داند. «توماس اس‌دی» مشارکت، تعاون، همکاری و دانایی‌محوری و «می هویی لیو» آراستگی شخصی، دانش‌محوری محلی - ملی و جهانی، سختکوشی، وطن‌دوستی، تبعیت از قانون، نوع دوستی، مشارکت و «فالكس» مسئولیت‌پذیری، بسط ارتباطات انسانی، کل‌نگری، احترام به اصول اخلاقی و «سامرز» تفکر انتقادی، توجه به نفع عمومی، مشارکت در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، درک نیازها و نگرش‌های دیگران، رفتار متعهدانه و... را مد نظر قرار می‌دهد. دکتر مهرمحمدی نیز در تبیینی جامع، اندیشه‌ورزی و ژرف‌اندیشی، سعه صدر و تحمل اندیشه‌های مخالف، قانون‌گرایی و قانون‌پذیری، احساس خود ارزشمندی و عزت نفس و اعتماد به نفس، تمایل به رقابت سازنده، عدم تمکین به روابط خلاق و واگرا در حل مسائل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و جرات در ابراز اندیشه را از جمله ویژگی‌هایی می‌داند که به عنوان پایه‌های مفهوم شهروندی ارائه می‌شوند (۴).

۱-۱- حقوق شهروندی: شهروندی به عنوان امتداد

معنوی زیست انسان در عالم، متضمن حقوقی، چون حق تعیین سرنوشت و حق خوب زیستن است. این حقوق از

بنیادی‌ترین حقوق انسان است. حق زندگی، حق آزادی، زندگی مطلوب و مناسب، حق تعلیم و تربیت و معیشت، حق مشارکت و حق تعیین‌کنندگی و... جزء حقوق شهروندی‌اند (۱۲). حقوق بنیادین ترجمان واقعی دسته‌ای از هنجارهای اخلاقی، سیاسی و فلسفی است که از آب‌شخور آزادی، برابری، مردم‌سالاری و دولت قانونمدار سیراب می‌شود. از آنجا که فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌های مربوط به مقوله‌های آزادی، برابری، مردم‌سالاری و دولت قانونمدار از کشوری به کشور دیگر تفاوت می‌کند، سیاهه‌های حقوق و آزادی‌های بنیادین نیز بالتبع در کشورهای مختلف دارای تفاوت‌های چشم‌گیری خواهد بود (۱۳). حقوق شهروندی یا حقوق مربوط به شهروندی بیشتر ماهیت جمع‌گرایانه دارند تا فردگرایانه. برای مثال، حق مشارکت در امور سیاسی جامعه، حق رأی‌دادن و حق تخریب حداقل همگی در سطح استیفا و اجرا ماهیتی جمع‌گرایانه دارند. به بیانی دیگر، حقوق بشر برای حمایت فرد در مقابل دولت است که سرشتی فردی دارند و از انسان در مقابل دولت حمایت می‌نمایند. در این مفهوم، چون توازنی بین قدرت و جامعه و دولت وجود ندارد، حقوق خدشه‌ناپذیری برای او در نظر گرفته می‌شود تا وجود و حیثیت انسانی فرد در مقابل دولت حفظ شود. دولت نیز وظیفه حفظ آن‌ها را بر عهده دارد (۱۴). اصطلاح حقوق شهروندی (در مفهوم جدید) اولین بار در اعلامیه حقوق بشر و شهروندی سال ۱۷۸۹ فرانسه مطرح شد که پس از تصویب در صدر قانون اساسی سپتامبر ۱۷۹۱ قرار گرفت. اعلامیه جهانی حقوق بشر که در سال ۱۹۴۸ در مجمع عمومی ملل متحد به امضای کشورها رسید، در بسیاری از مواد خود از محتوای اعلامیه حقوق بشر و شهروندی فرانسه الهام گرفته است (۱۵).

ترنر چهار منبع را برای تحقق شهروندی و فرهنگ شهروندی در نظر می‌گیرد. این چهار منبع شامل «هویت، حقوق و منابع اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و جماعت» است. این چهار مؤلفه در فرایند متقابل با فرهنگ شهروندی متعالی همراه است. منظور ترنر از منابع اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، بهره‌مندی هر شهروند از این منابع در جامعه است که باید

نوعی مساوات‌طلبانه و عدالت‌گونه، این منابع توسط نظام حاکم برای هر شهروند تقسیم گردد (۱۶). آنتونی گیدنز حقوق مدنی را حقوق قانونی همه شهروندانی می‌داند که در اجتماع ملی معینی زندگی، کنند. همچنین تی‌اچ مارشال سه نوع حق در ارتباط با رشد شهروندی تشخیص داده است که عبارتند از: حقوق مدنی، به حقوق فرد در قانون اطلاق می‌شود. این حقوق شامل امتیازاتی است که بسیاری از ما امروز آن را بدیهی می‌دانیم، اما به دست‌آوردن آن‌ها زمانی دراز طول کشیده است. حقوق مدنی شامل، آزادی افراد برای زندگی در هر جایی که انتخاب می‌کنند، آزادی بیان و مذاهب، حق مالکیت و حق دادرسی یکسان در برابر قانون است. دومین نوع حقوق شهروندی، حقوق سیاسی است، به ویژه حق شرکت در انتخابات و انتخاب‌شدن. سومین حقوق، حقوق اجتماعی می‌باشند، این حقوق به حق طبیعی هر فرد برای بهره‌مندشدن از یک حداقل استاندارد رفاه اقتصادی و امنیت مربوط می‌شود. این حقوق شامل، مزایای بهداشتی و درمانی، تأمین اجتماعی در صورت بیکاری، و تعیین حداقل سطح دستمزد است. به سخن دیگر حقوق اجتماعی به خدمات رفاهی مربوط می‌شود (۱۷). اگر حقوق را در سنت‌های مختلف در نظر بگیریم، در یک سنت، حقوق فردی بیشتر مورد توجه بوده و برجسته می‌شده است و در سنت دیگر، حقوقی که فرد را به عنوان بخشی یا عضوی از یک مجموعه تعریف می‌کند و اساساً حیات فردی و جمعی را با هم مرتبط می‌بیند، اما در نهایت بنیادی‌ترین حقوق طبیعی یا انسانی، حق حیات و آزادی و کسب سعادت و داشتن زندگی نیک است. تمام این حقوق، در مبانی حقوق شهروندی تعریف می‌شود، اما آنچه می‌تواند امکان شهروندی را در راستای حیات نیک برای شهروند فراهم کند، حق مشارکت خود شهروندان در تعیین سرنوشت و تحقق آنچه خیر فردی و جمعی آن‌هاست، می‌باشد. به این معنا حق تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی برای افراد، از برجسته‌ترین حقوق شهروندی محسوب می‌شود (۱۲).

۲-۱- آموزش شهروندی: دنیل شوگرنسکی و جان‌چی

مایرز (Daniel Schugurensky and John P. Myer) (۱۸) معتقدند آموزش شهروندی یک زمینه وسیع است که

طیف گسترده‌ای از دیدگاه‌های فلسفی، سیاسی و ایدئولوژیک و رویکردهای آموزشی، اهداف و شیوه‌های آموزشی را شامل می‌شود. در سطح انتزاعی گفتمان، یک توافق کلی وجود دارد که هدف اصلی آموزش شهروندی، توسعه شهروندان دموکراتیک خوب است. از لحاظ اجرایی که شامل سیاست‌های آموزشی، توسعه برنامه‌درسی و استراتژی‌های آموزشی است، این هدف به روش‌های مختلف بیان می‌شود. در واقع، مانند سایر زمینه‌های آموزشی، آموزش شهروندی دارای جهت‌گیری‌های محافظه کارانه (Conservative) و پیشرفت‌گرا یا مترقی (Progressive) است. آموزش شهروندی می‌تواند به عنوان یک ابزار برای حفظ وضعیت موجود، و همچنین برای توانمندسازی افراد و گروه‌ها برای مبارزه برای تغییر رهایی استفاده شود. به تعبیر تورنی، منظور از آموزش شهروندی عبارت است از فرآیند انتقال دانش‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌های لازم برای مشارکت و ثبات سیاسی جامعه از نسلی به نسل دیگر. این انتقال شامل موارد گوناگونی، نظیر آگاهی از تاریخ و ساختار نهادهای سیاسی، احساس وفاداری به ملت، نگرش مثبت نسبت به اقتدار سیاسی، باور به ارزش‌های بنیادی، علاقه به مشارکت سیاسی و کسب مهارت‌های لازم برای فهم سیاست‌های عمومی و نظارت آن‌ها می‌شود (۱۹). به اعتقاد یکی از پژوهشگران علوم اجتماعی به نام کی‌ثر (Keer)، ماهیت پیچیده و چالش‌برانگیز مفهوم آموزش شهروندی موجب ارائه تعبیرها و دیدگاه‌های مختلفی از آن شده است. توجه به این تعبیرها و دیدگاه‌ها تصور مفهوم شهروندی را در حاله‌ای از ابهام‌های برخاسته از زمینه‌های اصلی شکل‌دهنده آموزش شهروندی، شامل سنت تاریخی، موقعیت جغرافیایی، ساختار اجتماعی و سیاسی، نظام اقتصادی و گرایش‌های نوین جهانی ارائه خواهد داد. این کارشناس علوم اجتماعی بر این باور است که مسائلی چون کثرت‌گرایی، چندفرهنگی و نژادی، تساهل، انسجام اجتماعی، حقوق جمعی و فردی و مسئولیت‌های شغلی و حرفه‌ای، عدالت اجتماعی، هویت ملی و آزادطلبی، کار آموزش را با چالش‌های اساسی رو به رو کرده است و این عوامل موجب شده است که تعریف مشترکی از جمله ترویج آموزش شهروندی و ارزش‌های آزادمنشانه‌ای را دنبال می‌کنند،

ارائه نشود (۲۰). در سال ۱۹۹۴، انجمن بین‌المللی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به انجام پژوهشی تطبیقی با عنوان ویژگی‌های متفاوت و مشترک آموزش شهروندی در ۲۴ کشور جهان پرداخت. محققان این پژوهش در پایان بررسی‌های خویش، یک شیوه معتبر برای مفهومی کردن یکسان رویکردهای آموزش شهروندی بر مبنای اهداف و مقاصد در نظر گرفته‌شده برای این‌گونه آموزش‌ها مطرح می‌کنند، شامل سه هدف کلی به شرح زیر است: آموزش درباره شهروندی، آموزش از طریق شهروندی، آموزش به منظور شهروندی.

آموزش درباره شهروندی، برآماده‌کردن دانش‌آموزان و افراد از نظر دانش کافی و درک تاریخ ملی و ساختارهای زندگی سیاسی و مدنی متمرکز است. آموزش از طریق شهروندی مستلزم یادگیری دانش‌آموزان و افراد از طریق انجام فعالیت‌های کاملاً فعال تجربه‌های مشارکتی در مدرسه یا جامعه محلی و فراتر از آن است. این یادگیری عصر دانش را تقویت می‌کند. آموزش به منظور شهروندی، جدا از این‌که دو رویه مذکور را دربر دارد، افراد و دانش‌آموزان را به یک سری ابزارها (شامل دانش و درک مهارت‌ها و نگرش‌ها) مجهز می‌کند و آن‌ها را قادر می‌سازد تا مشارکتی فعالانه و معقول در نقش‌ها و مسئولیت‌هایی که در زندگی بزرگسالی با آن رو به رو خواهند شد، داشته باشند. این رویه، آموزش شهروندی را با کل تجربه آموزش دانش‌آموزان پیوند می‌دهد (۲۱).

۲- پیشینه پژوهشی

برخی از پیشینه‌های پژوهشی داخلی و خارجی، در زمینه تربیت شهروندی به شرح زیر است:

محمد شیخ‌زاده تکابی، مهدی حیدری موصلو و کمال بهرامی (۱۳۹۴ ش.) در پژوهشی با عنوان: بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت شهروندی، یعنی دانش، عواطف و مهارت‌های شهروندی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران، مبانی نظری سند تحول و سند برنامه درسی ملی پرداخته‌اند.

محمدتقی محمودی (۱۳۹۰ ش.) پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از منظر نوع رویکرد آموزش شهروندی» انجام داده است که این پژوهش به تحلیل محتوا و تصاویر کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی در سه پایه راهنمایی در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸ پرداخته است. هدف پژوهش مشخص نمودن نوع رویکرد آموزش شهروندی موجود در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی بوده است.

مهدی جمالی تازه‌کند، محسن طالب‌زاده نوبریان و محمود ابوالقاسمی (۱۳۹۲ ش.) در پژوهشی با عنوان «تحلیل جایگاه مؤلفه‌های تربیت شهروندی در محتوای برنامه درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه»، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های شهروندی در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی دوره متوسطه پرداخته‌اند. نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که از مجموع ۳۱۹۴ واحد ضبط شمارش‌شده، ۲۴۷ واحد به دانش شهروندی، ۹۹ واحد به مهارت شهروندی و ۱۰۳ واحد به نگرش شهروندی اختصاص دارد. در کتاب‌های درسی نیز به یک نسبت به مؤلفه‌های شهروندی نپرداخته است.

هولی و چوانباتان (۲۰۱۷ م.) در پژوهشی با عنوان «ادراک معلم چینی از «شهروند خوب»: شهروند مسئولیت‌پذیر فردی» به این موضوع پرداخته‌اند که درک معلمان چینی از شهروند خوب متمرکز بر مسئولیت فرد برای کشور (میهن‌پرستی)، اجتماع (عادات رفتاری خوب) و دیگران (فضیلت‌ها) بود. این نوع از شهروند خوب اساساً یک شهروند مسؤول است (همانطور که وستهایمر و کان تعریف کردند) تا این‌که یک شهروند مشارکت‌کننده و عدالت‌محور باشد.

سمیه پاپی (۱۳۹۳ ش.) در پایان‌نامه خود با عنوان «نقش تعلیم و تربیت در راستای حقوق شهروندی و بازتاب آن در کتاب‌های درسی علوم اجتماعی نظام آموزشی ایران» این مسأله را بیان می‌کند که مؤلفه‌های حقوق شهروندی به میزان قابل قبولی در کتاب‌های علوم اجتماعی مورد توجه قرار

گرفته‌اند، با این وجود توجه نامتعادل و نامتوازی به مؤلفه‌ها، ابعاد و مقوله‌های شهروندی حقوق شهروندی مشاهده شده است.

مواد و روش‌ها

هدف این پژوهش توصیف و تبیین آموزش شهروندی در کتاب‌های دوره ابتدایی است. جامعه آماری پژوهش کتاب‌های پایه چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی، سال تحصیلی ۹۶-۹۷ می‌باشد. بدون انجام نمونه‌گیری کل جامعه مورد بررسی قرار گرفت. فراوانی مؤلفه‌های مورد نظر چه به صورت پنهان، چه آشکارا تحلیل و استخراج گردید و با استفاده از روش آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفتند. مقولات مورد استفاده در پژوهش حاضر که در سه بخش دانشی، مهارتی و نگرشی و ۲۸ زیرمؤلفه است، توسط جمالی تازه‌کند و همکارانش (۱۳۹۲ ش.) به صورت چکلیست درآمده و روایی آن توسط متخصصان مورد تأیید قرار گرفته است.

یافته‌ها

در این بخش، یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی سه پایه تحصیلی بیان می‌شود. ابتدا فراوانی یافته‌ها، بر اساس مؤلفه‌های مذکور در جدول اول تهیه شد، سپس فراوانی‌ها را بر اساس مرحله اول روش آنتروپی شانون، به صورت داده‌های بهنجار شده در جدول ۲، ۳ و ۴ تنظیم نمودیم. در ادامه با استفاده از داده‌های بهنجار شده و با مرحله دوم و سوم آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت را به دست آوردیم که در جدول‌های ۵، ۶ و ۷ قابل مشاهده است.

مؤلفه‌های شهروندی در سه بخش کلی دانش، مهارت و ارزش‌ها تنظیم شده است. دلیل این دسته‌بندی را می‌توان از تشریح کی‌ئر درباره تربیت شهروندی یافت. او معتقد است که دو برداشت حداقلی و حداکثری از تربیت شهروندی وجود دارد. مفهوم حداقلی تنها به آموزش حقوق و وظایف و... که فراگیر باید بداند اشاره دارد، یعنی به جای آنکه حس مشارکت طلبی دانش‌آموز تقویت شود، معلم تنها به دانش شهروندی تأکید می‌کند و دانش‌آموزان به حفظ طوطی‌وار مفاهیم

می‌پردازد، اما مفهوم حداکثری به آموزش شهروندی به منظور شهروندی تأکید دارد. این مفهوم دربرگیرنده دانش، مهارت و ارزش‌ها می‌باشد. از این جهت دانش‌آموزان به مشارکت فعال داشتن حس مسئولیت‌پذیری چه در داخل مدرسه و چه در خارج از مدرسه تشویق می‌شود.

جدول ۱، نشانگر این است که از مجموع کل فراوانی مؤلفه‌های سه پایه تحصیلی چهارم، پنجم و ششم، یعنی از مجموع ۴۸۰ واحد، ۳۱ واحد به قوانین و مقررات، ۲۶ واحد به عوامل مخل و آسیب‌رسان محیط زیست، ۲ واحد به اهمیت رسانه‌ها در جامعه، ۲ واحد به دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور، ۱۲ واحد به وظایف دولت و مجلس، ۳ واحد به وابستگی متقابل جهانی و مسائل آن، ۲۰ واحد به اشکال مختلف حکومت، ۱۶ واحد به حقوق و وظایف شهروندی، ۱۵ واحد به نقش و اهمیت خانواده، ۰ واحد به نقش سازمان ملل و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، ۴۷ واحد به توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری، ۱۴ واحد به حل مسأله، ۷ واحد به استفاده درست از امکانات شهری، ۷ واحد به مسئولیت‌پذیری، ۲۱ واحد به مهارت‌های مربوط به برقراری ارتباط، ۰ واحد به خودآگاهی، ۲۸ واحد به ارزیابی نقادانه مسائل، ۷ واحد به رعایت بهداشت فردی و عمومی، ۱۷ واحد به توانایی گفتگو و دیالوگ، ۳۵ واحد به مهارت مربوط به همدلی، ۵۳ واحد به پذیرش تنوع و تکرار، ۲۲ واحد به حس وطن‌پرستی، ۱۹ واحد به قدرشناسی از میراث فرهنگی کشور خود و سایر کشورها، ۵ واحد به روحیه عدالت‌خواهی، ۱۶ واحد به احترام به حقوق دیگران، ۰ واحد به انتقادگری و انتقادپذیری، ۵۴ واحد به تعاون و همکاری و ۱ واحد به علاقمندی به صلح و پیشرفت جهانی، توجه داشته‌اند. بیشترین فراوانی نیز در سه بخش دانشی، مهارتی و نگرشی، متعلق به بخش مهارتی است و در درجه دوم اهمیت بخش نگرشی قرار دارد و به بخش دانشی، کم‌ترین فراوانی تعلق می‌گیرد. در منشور حقوق شهروندی، ۲۲ حق شهروندی، که همه افراد جامعه باید از آن برخوردار باشند را بیان شده است. با توجه به چکلیست مؤلفه‌های حاضر، جدای از مؤلفه حقوق و وظایف شهروندی، می‌توان مؤلفه‌های زیر را به عنوان حقوق شهروندی نام برد: قوانین و

مقررات، دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور، وظایف دولت و مجلس، حقوق و وظایف شهروندی، خودآگاهی، توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری، تنوع و تکثر، احترام به حقوق دیگران.

جداول ۲، ۳ و ۴ بیانگر داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های مورد نظر بر اساس فراوانی‌های جدول ۱ می‌باشد.

جدول ۵ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به اشکال مختلف حکومت و قوانین و مقررات در بخش دانش ویژه شهروندی می‌باشد و کم‌ترین ضریب اهمیت به نقش سازمان ملل و سازمان‌های منطقه‌ای تعلق می‌گیرد.

جدول ۶ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری در بخش مهارت ویژه شهروندی می‌باشد و کم‌ترین ضریب اهمیت به خودآگاهی تعلق می‌گیرد.

جدول ۷ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت مربوط حس وطن‌پرستی و قدرشناسی از میراث فرهنگی در بخش نگرش ویژه شهروندی می‌باشد و کم‌ترین ضریب اهمیت به علاقمندی به صلح و پیشرفت جهانی و انتقادگری و انتقاد پذیری تعلق می‌گیرد.

بحث

امروزه آموزش شهروندی نسبت به سال‌های گذشته اهمیت فراوانی دارد، به گونه‌ای که تمام نهادها آموزشی باید خود را مسؤول و متعهد در تربیت شهروندی بدانند و از کوچک‌ترین مسائل و رویدادها، به راحتی گذر نکنند و با ژرف‌نگری دقیق خود، به واکاوی آن بپردازند. با این اوصاف از نتایج حاصله پرسشی که ایجاد می‌شود، این است که با توجه به متن غنی‌شده از مهارت شهروندی، چرا در عصر حاضر دانش‌آموزان ما آن‌چنانکه باید از مهارت شهروندی درست و به جایی برخوردار نیستند؟ از نکته‌های حائز اهمیت حاصل از نتایج پژوهش این است که به خرده‌مؤلفه‌های مهمی، چون مسؤولیت شهروندی، خودآگاهی و ارزیابی نقادانه مسائل که در بخش مهارت‌های ویژه شهروندی قرار دارد، توجه چندانی نشده است و از ضریب اهمیت بسیار پایینی برخوردار هستند.

خودآگاهی یکی از دغدغه‌های مهم شهروندی است که در ذیل حقوق شهروندی قرار دارد. فردی که به خودآگاهی کامل و دقیقی دست نیابد، در نتیجه نخواهد توانست هویت درستی برای خود تعریف نماید. بی‌هویتی منجر به آن خواهد شد که فرد از حقوقی که برخوردار است، آگاه نباشد، به حقوق دیگران احترام نگذارد و هنجارها و باورهای پیش رویش را نادیده بگیرد. عدم خودآگاهی، عدم توانایی تصمیم‌گیری و انتخاب را در پی خواهد داشت. توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری به عنوان یک حق شهروندی در حیطه مهارت شهروندی از ضریب اهمیت بالایی برخوردار بود، اما وقتی فرد از حق خودآگاهی و من کیستم خودآگاه نباشد، آموزش ندیده باشد، چگونه می‌تواند به قدرت تصمیم‌گیری خوبی دست یابد؟ از دیگر حقوق شهروندی می‌توان به حق زندگی، حق اقتصادی، حق سیاسی، حق برخورداری از امنیت، حق داشتن مسکن، خانواده، رفاه، حق داشتن مرزهای شخصی و... اشاره نمود. از نقدهای دیگری که می‌توان به آن توجه داشت، این است که در کتاب‌ها به طور واضح یا حتی ضمنی این قضیه را که هر کس این حق را دارد که با هر مذهبی که می‌خواهد زندگی کند بیان نکرده است. من به عنوان یک فرد ایرانی چه مذهبی دارم؟ با چه فرهنگی رشد کرده‌ام؟ بحث تفاوت‌های فرهنگی و مذهبی در کتاب پایه پنجم ابتدایی در چند فصل به صورت فراملی به آن اشاره شده است، اما به این موضوع که من در کشور حق داشتن چه مذهب یا فرهنگی دارم، اشاره‌ای نشده است. باید در نظر داشت که ایران کشوری دارای قومیت‌ها و فرهنگ‌های متفاوت است و برای آموزش داشتن این حق و حقوق ابتدا باید با پذیرش این تنوع در کشور آغاز کرد و در ادامه به صورت فراملی به این قضیه پرداخت. در سراسر مطالعه کتاب‌ها کاملاً این قضیه مشهود است که موضوعی را (متن، تصویر و فعالیت‌ها و کاربرگ‌ها) بسیار بسط داده و موضوعی دیگر را حتی اشاره‌ای کوچک به آن، نشده است. به همین دلیل برنامه‌ریزان درسی و مؤلفان کتاب، باید در فرآیند تهیه محتوا برای کتاب مطالعات، آن را به گونه‌ای غنی‌سازی

کنند که مؤلفه‌های مورد نظر در آن، چه به صورت آشکارا و چه به صورت پنهان، کاملاً متوازن باشند.

نتیجه‌گیری

با توجه به فرض مطرح‌شده و پرسش‌های مورد نظر، نتیجه کلی قابل بیان این است که در برنامه درسی مطالعات اجتماعی این سه پایه، آنطور که شایسته است، به مباحث شهروندی و حقوق شهروندی پرداخته نشده است. پژوهش حاضر، با فراوانی‌های به دست‌آمده نشان می‌دهد، بیشترین توجه را در کتاب‌های مطالعات اجتماعی سه پایه تحصیلی به مهارت‌های ویژه شهروندی داشته است. به پرسش ابتدای پژوهش می‌توان این‌گونه پاسخ داد که محتوای کتاب‌ها، چه از لحاظ متن و چه از لحاظ تصویر و فعالیت و کاربرگ‌ها، بیشتر از هر چیزی آموزش مهارت شهروندی را در درجه اول اولویت خود قرار داده است و در ادامه نگرش شهروندی جایگاه دوم اهمیت و در نهایت دانش شهروندی جایگاه آخر قرار دارد.

جدول ۱: جدول توزیع فراوانی مؤلفه‌های تربیت شهروندی

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	پایه چهارم ابتدایی	پایه پنجم ابتدایی	پایه ششم ابتدایی	جمع کل
دانش ویژه شهروندی	قوانین و مقررات (قانون اساسی، قوانین اجتماعی و...)	۷	۸	۶	۳۱
	عوامل مخرب و آسیب‌رسان محیط زیست	۱۸	۷	۱	۲۶
	اهمیت رسانه‌ها در جامعه	۱	۰	۱	۲
	دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور	۰	۲	۰	۲
	وظایف دولت و مجلس	۲	۱۰	۰	۱۲
	وابستگی متقابل جهانی و مسائل آن	۰	۰	۳	۳
	اشکال مختلف حکومت	۵	۱۰	۵	۲۰
	حقوق و وظایف شهروندی	۳	۱۱	۲	۱۶
	نقش و اهمیت خانواده	۵	۸	۲	۱۵
	نقش سازمان ملل و سازمان‌های منطقه‌ای	۰	۰	۰	۰
	توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری	۳	۳	۴۱	۴۷
مهارت ویژه شهروندی	حل مسأله	۱	۷	۶	۱۴
	استفاده درست از امکانات شهری	۵	۰	۲	۷
	مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی	۱	۵	۱	۷
	برقراری ارتباط	۱	۱۶	۴	۲۱
	خودآگاهی	۰	۰	۰	۰
	ارزیابی نقادانه مسائل	۷	۲	۱۹	۲۸
	رعایت بهداشت فردی و اجتماعی	۳	۱	۳	۷
	توانایی گفتگو و دیالوگ	۰	۱۷	۰	۱۷
	همدلی	۶	۲۴	۵	۳۵
	تنوع و تکرر (دیدگاه، سلايق، مذاهب و...)	۲	۳۶	۱۵	۵۳
حس ویژه شهروندی	حس وطن‌دوستی	۹	۴	۹	۲۲
	قدرشناسی نسبت به میراث فرهنگی کشور خود و سایر کشورها	۷	۹	۳	۱۹
	روحیه عدالت‌خواهی	۱	۰	۴	۵
	احترام به حقوق دیگران	۷	۵	۴	۱۶
	روحیه انتقادگری و انتقادپذیری	۰	۰	۰	۰
	تعاون و همکاری	۵	۴۴	۵	۵۴
	علاقمندی به صلح و پیشرفت جهانی	۰	۱	۰	۱

جمع کل فراوانی مؤلفه‌ها، در کتاب‌های سه پایه تحصیلی ۴۸۰ است.

جدول ۲: داده‌های بهنجار شده جدول ۱

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	پایه چهارم ابتدایی	پایه پنجم ابتدایی	پایه ششم ابتدایی
دانش ویژه شهروندی	قوانین و مقررات (قانون اساسی، قوانین اجتماعی و...)	۰/۵۵	۰/۲۶	۰/۱۹
	عوامل مخرب و آسیب‌رسان محیط زیست	۰/۶۹	۰/۲۷	۰/۰۴
	اهمیت رسانه‌ها در جامعه	۰/۵۰	۰	۰/۵۰
	دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور	۰	۱	۰
	وظایف دولت و مجلس	۰/۱۷	۰/۸۳	۰
	وابستگی متقابل جهانی و مسائل آن	۰	۰	۱
	اشکال مختلف حکومت	۰/۲۵	۰/۵۰	۰/۲۵
	حقوق و وظایف شهروندی	۰/۱۹	۰/۶۹	۰/۱۲
	نقش و اهمیت خانواده	۰/۲۳	۰/۵۴	۰/۱۳
	نقش سازمان ملل و سازمان‌های منطقه‌ای	۰	۰	۰

جدول ۳: داده‌های بهنجار شده جدول ۱

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	پایه چهارم ابتدایی	پایه پنجم ابتدایی	پایه ششم ابتدایی
مهارت ویژه شهروندی	توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری	۰/۰۶	۰/۰۶	۰/۸۸
	حل مسأله	۰/۰۷	۰/۵۰	۰/۴۳
	استفاده درست از امکانات شهری	۰/۷۱	۰	۰/۲۹
	مسئولیت‌پذیری	۰/۱۴	۰/۷۲	۰/۱۴
	مهارت مربوط به برقراری ارتباط	۰/۰۵	۰/۷۶	۰/۱۹
	خودآگاهی	۰	۰	۰
	ارزیابی نقادانه مسائل	۰/۲۵	۰/۰۷	۰/۶۸
	رعایت بهداشت فردی و عمومی	۰/۴۳	۰/۱۴	۰/۴۳
	توانایی گفتگو و دیالوگ	۰	۱	۰
	مهارت مربوط به همدلی	۰/۱۷	۰/۶۹	۰/۱۴

جدول ۴: داده‌های بهنجار شده جدول ۱

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	پایه چهارم ابتدایی	پایه پنجم ابتدایی	پایه ششم ابتدایی
مهارت ویژه شهروندی	پذیرش تنوع و تکثر	۰/۰۴	۰/۶۸	۰/۲۸
	حس وطن پرستی	۰/۴۱	۰/۱۸	۰/۴۱
	قدرشناسی از میراث فرهنگی	۰/۳۷	۰/۴۷	۰/۱۶
	روحیه عدالت خواهی	۰/۲۰	۰	۰/۸۰
	احترام به حقوق دیگران	۰/۴۴	۰/۳۱	۰/۲۵
	انتقادگری و انتقاد پذیری	۰	۰	۰
	تعاون و همکاری	۰/۰۹	۰/۸۲	۰/۰۹
	علاقمندی به صلح و پیشرفت جهانی	۰	۱	۰

جدول ۵: مقدار عدم اطمینان و ضریب اهمیت خرده مؤلفه‌های دانش شهروندی (از جدول ۲)

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	ضریب اهمیت (Wj)
دانش ویژه شهروندی	قوانین و مقررات (قانون اساسی، قوانین اجتماعی و...)	۰/۹۰	۰/۱۷۴
	عوامل مخرب و آسیب‌رسان محیط زیست	۰/۶۷	۰/۱۳۰
	اهمیت رسانه‌ها در جامعه	۰/۶۳	۰/۱۲۲
	دانش مربوط به نظام انتخاباتی کشور	۰	۰
	وظایف دولت و مجلس	۰/۴۱	۰/۷۹
	وابستگی متقابل جهانی و مسائل آن	۰	۰
	اشکال مختلف حکومت	۰/۹۴	۰/۱۸۲
	حقوق و وظایف شهروندی	۰/۷۵	۰/۱۴۵
	نقش و اهمیت خانواده	۰/۸۵	۰/۱۶۵
	نقش سازمان ملل و سازمان‌های منطقه‌ای	۰	۰

جدول ۶: مقدار عدم اطمینان و ضریب اهمیت خرده مؤلفه‌های دانش شهروندی (از جدول ۳)

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	ضریب اهمیت (Wj)
مهارت ویژه شهروندی	توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری	۰/۹۵	۰/۱۸۵
	حل مسأله	۰/۸۱	۰/۱۳۵
	استفاده درست از امکانات شهری	۰/۵۶	۰/۰۹
	مسئولیت‌پذیری	۰/۷۱	۰/۱۱۸
	مهارت مربوط به برقراری ارتباط	۰/۶۱	۰/۱۰۱
	خودآگاهی	۰	۰
	ارزیابی نقادانه مسائل	۰/۷۲	۰/۱۲
	رعایت بهداشت فردی و عمومی	۰/۹۱	۰/۱۵۱
	توانایی گفتگو و دیالوگ	۰	۰
	مهارت مربوط به همدلی	۰/۷۵	۰/۱۲۵

جدول ۷: مقدار عدم اطمینان و ضریب اهمیت خرده مؤلفه‌های دانش شهروندی (از جدول ۴)

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	ضریب اهمیت (Wj)
تلاش ویژه شهروندی	پذیرش تنوع و تکرر	۰/۶۸	۰/۱۵۱
	حس وطن‌پرستی	۰/۹۴	۰/۲۰۸
	قدرشناسی از میراث فرهنگی	۰/۹۲	۰/۲۰۴
	روحیه عدالت‌خواهی	۰/۴۵	۰/۱
	احترام به حقوق دیگران	۰/۹۷	۰/۲۱۵
	انتقادگری و انتقادپذیری	۰	۰
	تعاون و همکاری	۰/۵۴	۰/۱۲
	علاقه‌مندی به صلح و پیشرفت جهانی	۰	۰

References

1. Jamali Taze Kand M, Talebzade Nobarian M, Abolghasemi M. Analyzing the status of citizenship secondary school. *Research in Curriculum Planning* 2013; 10(10): 1-19.
2. Mahmoudi MT. Content Analysis "Social Sciences" Textbook in Secondary School from the Perspective of Citizenship Education Approach. *Research in Curriculum Planning* 2011; 8(1-2): 96-108.
3. Mojalal Chuboghloo MA. Analysis of the curriculum implemented at the elementary level of the educational system of the Islamic Republic of Iran after the education of citizenship. *Educational Research Center of Islamic Azad University, Bojnourd Branch* 2008; 5(17): 69-96.
4. Fathi Vajargah K, Vahed Chokadeh S. Citizenship Education in Schools. Tehran: Ayez Publishing; 2017.
5. Saadi SH. Analysis of the content of social science studies in the first grade of secondary school based on the amount of attention on the components of citizenship. Master's Degree in Educational Sciences. Tehran: Allameh Tabataba'i University; 2016.
6. Kivisto P, Faist T. Citizenship: Discourse, Theory and Transnational Prospects Malden. Mass: Blackwell Publishing; 2007.
7. Faulks K. Citizenship. Translated by Delphorus MT. Tehran: Kavir Publishing; 2002.
8. Tan BP, Mahadi Naidu NB, Osman ZJ. Moral values and good citizens in a multi-ethnic society: A content analysis of moral education textbooks in Malaysia. *The Journal of Social Studies Research* 2017; 42(2): 119-134. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jssr.2017.05.004i>.
9. Waterson AR, Moffa DE. Citizenship education for proactive democratic life in rural communities. *Education, Citizenship and Social Justice* 2016; 11(3): 213-230.
10. Farmahini Farahani M. Citizenship Education. Tehran: Ayez Publishing; 2010.
11. Kenyon E. Troubled belonging: Lived experience and the responsibility of citizenship. *The Journal of Social Studies Research* 2018; In Press: 1-10. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jssr.2018.01.005i>.
12. Manouchehri A, Firuz J. The Impact of Globalization on Citizenship Rights in Iran. *Two Scientific Research Papers "Theoretical Policy Research"* 2014; 9(16): 135-164.
13. Georgian AA. The basis and concept of fundamental rights. *Journal of Constitutional Law* 2004; 2(2): 26-28.
14. Fallah Zadeh AM. The ratio of citizenship rights and human rights. *The Judiciary Law Journal* 2007; 71(58): 64-47.
15. Mohseni R. Dimensions and analysis of citizenship rights; the ways to educate citizenship rights. *Political Studies Quarterly* 2010; 3(10): 117-144.
16. Mahdavi M, Ashouri A. Investigation of Socioeconomic Factors Affecting the Promotion of Citizenship Culture (Case Study: Bushehr City). *Journal of Iranian Social Development Studies* 2014; 6(4): 23-36.
17. Ghasemi M, Daneshgar H, Yousefizadeh R, Bazdar S, Ghaderi M. The need to teach citizenship issues in schools. Mahmoud Abad: Second National Conference on New Approaches to Education and Research; 2017. Available at: https://www.civilica.com/Paper-NERA02/NERA02_441.html.
18. Schugurensky DP, Myers J. Citizenship Education: Theory, research and practice. *Encounters on Education* 2003; 4(2): 1-10.
19. Fozoni Shirje R, Piri M, Asadiyan S. The challenges of social sciences curriculum in primary school regarding citizenship-social education based on Tyler model. *Journal of Theory & Practice in Curriculum* 2016; 7(4): 55-80.
20. Qaisi Zadeh Y. Citizenship Education and the Necessity of Citizenship Education. *Psychological Studies and Educational Sciences* 2017; 3(1-2): 92-107.
21. Aghazadeh A. Principles and rules governing the process of citizenship education and the study of the evolution and characteristics of such training in Japan. *Quarterly Educational Innovations* 2006; 17(5): 43-66.